Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri

Porkkalankatu 13 C
00180 HELSINKI

28.2.2024

LAKIVALIOKUNNALLE

U 1/2024 vp Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle komission ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi vähimmäissäännöistä laittomassa maahantulossa unioniin, kauttakulussa unionin kautta ja unionin alueella oleskelussa avustamisen ehkäisemiseksi ja torjumiseksi sekä neuvoston direktiivin 2002/90/EY ja neuvoston puitepäätöksen 2002/946/YOS korvaamisesta COM(2023) 755 final

ETELÄ-SUOMEN OIKEUSAPU- JA EDUNVALVONTAPIIRIN LAUSUNTO

Lakivaliokunta on pyytänyt Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiriltä lausuntoa yllä mainitussa asiassa U 1/2024 vp teemalla oikeudellinen avustaminen.

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri kiittää lakivaliokuntaa mahdollisuudesta tulla kuultavaksi ja lausuu asiasta seuraavasti.

Laiton maahantulo oikeusavussa

Laiton maahantulo näyttäytyy oikeusavussa eniten turvapaikka-asiakkuuksissa sekä ihmiskaupparikoksissa. Yleisesti voidaan todeta, että salakuljetus tulee jatkumaan niin kauan kuin maailmassa on humanitäärisiä kriisejä, sotia, ynnä muita vastaavia ongelmia. Näitä pakoon lähtevillä ihmisillä ei välttämättä ole mahdollisuutta tulla laillisella tavalla EU:n jäsenvaltioihin ja Suomeen, jolloin salakuljetus jää ainoaksi mahdollisuudeksi paeta omasta kotivaltiosta.

Laittomasti maahan tulevat ihmiset ovat käytännön kokemuksen mukaan jo alkujaan hyvin haavoittuvassa asemassa ja pakenevat hankalia olosuhteita. Heillä on useimmiten omakohtaista kokemusta väkivallasta sen eri muodoissa. Uudelleenuhriutuminen on mahdollista ja tietyissä olosuhteissa myös varsin todennäköistä, kun henkilö matkaa kohti parempaa tulevaisuutta. Ilman huoltajaa tulevat alaikäiset ovat laittomista maahantulijoista haavoittuvimpia, minkä lisäksi heillä on vähiten mahdollisuuksia vaikuttaa maahantulotapaansa tai siihen, mihin valtioon he päätyvät.

Turvapaikkajärjestelmät perustuvat siihen, että myös laittomasti maahan saapuvat voivat hakea vieraan valtion suojelusta. Turvapaikanhakijoille tai ihmiskaupan uhreille ei saisi koitua mitään negatiivisia seurauksia mahdollisesta laittomasta maahantulosta – tämä koskee erityisesti lapsiasiakkaita.

Laittoman maahantulon ongelma kytkeytyy myös voimassa olevan matkustusasiakirjan puuttumiseen. Jos lähtömaasta ei syystä tai toisesta saa laillista matkustusasiakirjaa tai sitä ei EU:ssa tunnusteta luotettavaksi, salakuljetus on ainoa mahdollisuus

päästä EU:hun. Tietyillä kolmansien maiden kansalaisilla ei ole tällä hetkellä mahdollisuutta lailliseen maahantuloon johtuen heidän oman kotivaltionsa demokraattisten rakenteiden hauraudesta.

Direktiiviluonnos ja oikeudellinen avustaminen

Oikeudellisen avustamisen näkökulmasta direktiivin tavoitteet ovat kannatettavia. Tehokas syytteeseen paneminen ja lainkäyttövallan ulottuvuuden laajentaminen edellyttävät laaja-alaista verkostoyhteistyötä EU-valtioiden kesken, jotta järjestäytyneen rikollisverkoston ylläpitämään salakuljetukseen voidaan puuttua. Käytännössä kyse tulee olemaan EU-valtioiden esitutkintaviranomaisten, syyttäjien sekä ihmiskaupan uhrien avustajien ja toisaalta salakuljetuksesta ynnä muusta epäiltyjen puolustajien välisestä yhteistyöstä heti esitutkinnan alkuvaiheista lähtien. Oletettavaa on, että tutkintavankeuteen asetettavien epäiltyjen määrä kasvaa.

EU-valtioiden rikoslakien harmonisointi voi kuitenkin aiheuttaa hankaluuksia kansallisille lainsäätäjille. Oikeusavussa kannetaan huolta siitä, ettei direktiivin vähimmäistaso johda tilanteeseen, missä ihmiskaupan uhrien asema eroaisi riippuen siitä, onko rikos toteutunut osana laillista maahantuloa verrattuna laittomaan maahantuloon ja salakuljetukseen. Suomeen laillisesti työperusteisella oleskeluluvalla töihin tullut ja todellisuudessa pakkotöihin joutunut marjastaja, siivooja tai ravintolatyöntekijä on samalla tavalla oikeudellisen avustamisen tarpeessa kuin salakuljettajan avulla maahan saapunut prostituutioon pakotettu henkilö tai oman isänsä avioliittoon myymä teinityttö.

Yleisenä ongelmana on se, että ihmiskaupparikoksista suurin osa jää hyvistä tarkoituksista huolimatta selvittämättä. Etenkin pakkoprostituution tutkiminen on hankalaa. Uhri tuodaan itselle vieraaseen valtioon ja kulttuuriin mahdollisesti osin huumattuna. Hänet viedään suoraan lentokentältä tai muulta rajanylityspaikalta huoneistoon tai taloon, missä hänen liikkumisvapautensa on rajoitettu minimiin ja puhelin otettu haltuun mahdollisen matkustusasiakirjan kanssa. Henkilön myyminen seksuaalisiin ja väkivaltaisiin tarkoituksiin tapahtuu pimeässä verkossa, mistä on hankala saada todisteita käytettäväksi. Näistä uhreista valtaosa on tullut jossain vaiheessa matkaansa johonkin EU-valtioon laittomasti, vaikka ensimmäinen ulkorajan ylitys olisi tehty laillisesti.

Uhrikeskeinen rikostunnusmerkistö voisi olla yksi vaihtoehto täyttää direktiiviluonnoksen vähimmäisvaatimukset. Ottaen kuitenkin huomioon valtioneuvoston kirjelmässä jo esiintuodut ongelmat, kuten vähimmäisvaatimukset rangaistusasteikoille, punitatiiviset hallinnolliset seuraamukset, kaksoisrangaistavuuden kielto sekä rikosten vanhentumisajat, tämä voisi johtaa siihen, että rikoslain 25 luku pitäisi uudistaa kokonaisuudessaan. Muutoin luvun systematiikka kärsisi, käytännön sovellettavuus voisi vaikeutua ja ihmiskaupan uhreiksi joutuneet asettuisivat yllä kuvatusti eri asemaan riippuen maahantulon laillisuudesta tai laittomuudesta – jopa samaa uhria koskevassa rikosten kokonaisuudessa, kuten esimerkit paljastavat.

Oikeudellisen avustamisen näkökulmasta on pakko pohtia myös tekijöiden tilannetta. Salakuljetukseen syyllistyvillä henkilöillä on useimmiten lailliset keinot liikkua Euroopan sisällä tai ainakin Eurooppaan sekä valeidentiteetti salakuljettavia varten. Näiden kahden eri identiteetin yhdistäminen on haastavaa, ellei tekijä tee inhimillistä virhettä, mistä jää jälki seurattavaksi. Salakuljettajat muodostavat usein myös keskinäisiä verkostoja ja käyttävät välikäsiä oman toimintansa ohessa tai sen peittelemiseksi. Osa salakuljettajista on aktiivisempia kuin toiset.

Oikeusavussa pohditaan, miten sellaisia rikoksentekijöitä tullaan kohtelemaan, jotka ovat tavalla tai toisella kiristetty osaksi ihmiskaupan tekijärinkiä ja siten laittoman maahantulon mahdollistamista? Heitä itseään tai heidän omia perheenjäseniään on voitu uhata, minkä vuoksi henkilö alkaa toimia välikätenä varsinaisille salakuljettajille. Toisaalta välikäsille on voitu luvata suurta taloudellista hyötyä sen lisäksi, että välikäsiltäkin salataan, missä tarkoituksessa ihmisiä salakuljetetaan eteenpäin. Tällöin tekijyyden ja uhriuden välinen viiva on veteen piirretty.

Mitä tulee ihmiskauppaa ja salakuljetusta koskeviin lieventämisperusteisiin, oikeusavussa pidettäisiin kannatettavana ehdottaa komissiolle, että yllä mainittu tekijään tai hänen omiin perheenjäseniinsä kohdistettu uhka voitaisiin huomioida rangaistuksen mittaamisessa. Vieläkin kannatettavampaa olisi ehdottaa lieventämisperustetta, jossa huomioitaisiin salakuljetettavien alaikäisyys ja matkan aikainen lapsen hyvä huolenpito ja kohtelu. Jokaisella aikuisella on velvollisuus suojella alaikäistä lasta, josta on tilapäisestikin vastuussa. Tällaisen hädänalaisen lapsen auttaminen ja turvaan tuominen tulisi olla syy, joka vaikuttaa rangaistusta alentavasti.

Oikeusavussa toivotaan, että tiiviimpi verkostoyhteistyö EU-valtioiden välillä mahdollistaisi salakuljettajien nykyistä tehokkaamman kiinnijäämisen, syyttämisen ja tuomitsemisen. Ylikansalliset rikosprosessit esitutkinnasta aina oikeudenkäynteihin voivat kuitenkin lisätä oikeudellisesta avustamisesta johtuvaa työmäärää ja oikeusavun kustannuksia. Laittomaan maahantuloon, salakuljetukseen ja ihmiskauppaan liittyvien asioiden hoitaminen on oikeusavustajalle haastavaa, sillä se vaatii laaja-alaista osaamista sekä kielitaitoa. Päämiehet ovat tyypillisesti tulkattavia, jolloin työmäärä helposti tuplaantuu vuoropuhelutulkkauksen takia verrattuna tilanteeseen, kun avustajalla ja päämiehellä on yhteinen kieli.

Avustaja on tyypillisesti tarpeen jo esitutkinnan aikana sekä uhrille että epäillylle. Epäilyllä on jo kansallisen lain mukaan oikeus puolustukseen, mikäli hän on pidätettynä, vangittuna tai epäiltynä rikoksesta tai osallisuudesta siihen, ja rangaistus voi kyseisessä tapauksessa olla vähintään neljä kuukautta vankeutta – ts. direktiiviehdotuksen mukaisista rikoksista. Uhrilla on vastaava oikeus seksuaali- ja väkivaltarikoksissa sekä henkeen, terveyteen ja vapauteen kohdistuneissa rikoksissa. Tehokkaampi laittoman maahantulon, salakuljetuksen ja ihmiskaupan esitutkinta tulee väistämättä johtamaan avustettavien asiakkaiden määrän lisääntymiseen.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että direktiiviluonnoksesta seuraa varovaistenkin arvioiden mukaan sekä lisätyötä että koulutuksen ja henkilöstön tarvetta oikeusapuun. Direktiivissä mainittujen koulutusresurssien tulee olla todellisia, jotta valtion varoista oikeusapuna tuotettu oikeudellinen avustaminen on mahdollisimman laadukasta päämiehen etua silmällä pitäen. Oikeusavun henkilöstön hyvinvoinnista huolehtiminen taataan parhaiten riittävillä henkilötyövuosilla.

Helsingissä 28.2.2024

Kunnioittaen,

Mäntymäki Suvi-Tuulikki 91236316Y
Allekirjoittaja Mäntymäki Suvi-Tuulikki 91236316Y
DN: cn=Mäntymäki Suvi-Tuulikki 91236316Y, c=FI, o=Oikeusministeriö, email=suvi.mantymaki@oikeus.fi
Syy: Olen dokumentin tekijä
Päivämäärä: 2024.02.28 10:59:09 +02'00'

Suvi Mäntymäki
julkinen oikeusavustaja, VT
Helsingin oikeusaputoimisto

Solas-Iloniemi Nina 91242539P
Allekirjoittaja Solas-Iloniemi Nina 91242539P
DN: cn=Solas-Iloniemi Nina 91242539P, c=FI, o=Oikeusministeriö, email=nina.solas-iloniemi@oikeus.fi
Päivämäärä: 2024.02.28 11:09:35 +02'00'

Nina Solas-Iloniemi
johtava julkinen oikeusavustaja, AA
Helsingin oikeusaputoimisto